

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره چهارم (پیاپی ۳۸)، زمستان ۱۴۰۰

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۴۲-۱۷

راهبردهای احیای کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی

محمدحسین کریم؛ استاد گروه اقتصاد منابع و انرژی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
مهرشاد طولابی نژاد؛ دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۵/۰۸

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۰/۲۸

چکیده

تجدید حیات روستاها به عنوان پیاده‌سازی استراتژی توسعه روستایی از طریق توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیباسازی روستاها معرفی شده است. در مناطق روستایی، احیای بخش کشاورزی به عنوان پایه‌ای اصلی و به عنوان مبنایی برای رسیدن به این هدف در نظر گرفته شده است. با توجه به اهمیت این موضوع، هدف از این مطالعه ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای احیای کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن ترکیبی (کیفی و کمی) است. ابزار گردآوری داده‌ها و اطلاعات پرسش‌نامه و مصاحبه می‌باشد. جامعه آماری پژوهش، کارشناسان مختلف در زمینه‌های تحصیلی جغرافیای روستایی، اقتصاد کشاورزی، علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی روستایی، کارشناسان جهاد کشاورزی، متخصصان/نخبگان/مدیران و جوانان روستایی استان لرستان می‌باشد. با روش نمونه‌گیری هدفمند ۷۰ کارشناس به عنوان نمونه انتخاب گردید. برای پاسخگویی به سوالات پژوهش از مدل تحلیل شبکه‌ای فازی (FANP)، مدل گسترش عملکرد کیفیت (QFD) و برای شناسایی راهبردهای اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی از مصاحبه‌های اکتشافی و نتایج مدل تجربی QFD استفاده شد. نتایج پژوهش گویای آن است که (۱) سرمایه‌گذاری، (۲) توسعه بازاریابی، (۳) سیاست‌های حمایت از کشاورزان، (۴) اصلاح و تغییر الگوی کشت مهم‌ترین راهبردهای احیای کشاورزی در لرستان بوده‌اند. نتایج مدل QFD و ماتریس ارتباط نشان داد که (۱) عامل انسانی، (۲) کمک مالی/مشاوره دولتی، (۳) عامل اجتماعی، (۴) منابع محلی و (۵) برنامه‌ریزی محیطی/امکانات برای توسعه آتی روستاها و کشاورزی مهم‌ترین پیشران‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی لرستان می‌باشند. آموزش نیروی انسانی و رهبری محلی، کمک مالی/سرمایه‌ای و مشاوره دولتی، عامل اجتماعی و تقویت مشارکت، استفاده بهینه از منابع محلی و برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی و امکانات محلی برجسته‌ترین استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی لرستان با تاکید بر بخش کشاورزی بودند. از نتایج این پژوهش برای احیای کشاورزی و تجدید حیات روستایی در سایر مناطق روستایی ایران می‌توان استفاده نمود.

واژگان کلیدی: توسعه روستایی، احیای کشاورزی، تجدید حیات، الگوی کشت، استان لرستان.

* mehrshad_t65@yahoo.com

(۱) مقدمه

کشاورزی یک سیستم پیچیده است که در آن جنبه‌های زیست محیطی، اقتصادی، فرهنگی و همچنین سیاسی نقش بازی می‌کنند (Bielski et al, 2021: 5). کشاورزی قدیمی‌ترین شکل شناخته شده از فعالیت اقتصادی مداوم انسان روستایی است که با ویژگی‌های چند منظوره در حال تکوین خود مشخص می‌شود (Standar et al, 2021:450). محبوبیت چند منظوره کشاورزی به این دلیل است که کشاورزی نه تنها تأمین کننده محصولات، کالاها و خدمات برای انسان است (Hernik et al, 2019: 119)، بلکه الیاف، سوخت و مواد اولیه‌ای مورد نیاز معاش انسان را تأمین می‌کند (Weiss et al, 2020: 111). عرضه مواد خام مورد نیاز صنایع مرتبط با بخش را نیز فراهم می‌کند (جشاری و مرادی، ۱۳۹۸: ۵۴). تغذیه جمعیت در حال رشد یکی از وظایف کشاورزی در آینده نزدیک خواهد بود (Gomiero et al, 2011: 8). همچنین کشاورزی در تحکیم پایه‌های اقتصادی کشورهای روبه رشد نیز نقش مهمی ایفا می‌کند (کریم و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵۰). از این رو توسعه این بخش می‌تواند محرکی برای پیشرفت دیگر بخش‌های اقتصادی به حساب آید (اسماعیل‌زاده پاداری و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۹). از سویی دیگر، کشاورزی چه سنتی و چه کشاورزی معاصر کارکردهای مختلفی بازی می‌کند (Meijerink and Roza, 2007: 47). کشاورزی سنتی تأثیر زیادی در زندگی روستاها، کل اقتصاد و جامعه داشته و مهم‌ترین عامل تأمین نیازهای مهم اجتماعی مرتبط با محیط طبیعی، فرهنگ، اقتصاد و جامعه است (Marks-Bielska, 2020: 145). همچنین پایه‌های آغازین اقتصاد در روستاها را باید بر پایه فعالیت‌های کشاورزی دانست (ریاحی و عزیزی، ۱۳۹۹: ۲۴۱). بدون شک، اصلی‌ترین و مهم‌ترین کارکرد کشاورزی سنتی تولید است (Parraguez-Vergara et al, 2018: 326). اکنون و در عصر حاضر نیز کشاورزی نقش مهمی در تأمین انرژی دارد که به دلیل پیشرفت در فن‌آوری، شاخه جدیدی از کشاورزی، به نام کشاورزی انرژی، در حال رشد و توسعه است (Marks-Bielska and Bielski, 2013: 150). لذا چه کشاورزی سنتی و چه کشاورزی معاصر کارکردهای مختلفی را بازی می‌کند و نقش عمده‌ای در توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند (Vadivelu and Kiran, 2013: 108)، و پایه اصلی سیستم اقتصادی و اجتماعی اکثر کشورها به شمار می‌رود (عنابستانی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶۰). به همین خاطر توسعه کشاورزی یک فرصت بسیار مهم برای توسعه روستایی فراهم می‌کند (Kumar et al, 2014: 193)؛ همچنین از منظر توسعه‌پایدار، توسعه کشاورزی محور اقتصادی و راه‌حل عملی برای مشکلات روستایی بوده که باعث ارزآوری از طریق صادرات، فراهم آوردن مواد غذایی و بهبود رفاه مردم روستایی شده است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۱). با این حال که کشاورزی کارکردهای مختلفی در توسعه روستایی دارد و یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصاد روستایی و کل کشورها است، ولی بسیاری از موضوعات حل نشده در آن وجود دارد که هر ساله از اهمیت بخش کشاورزی کاسته است و در بسیاری از روستاها بخش کشاورزی و تولیدات کشاورزی در حال رکود است.

در اقتصاد ملی ایران به رغم تلاش‌های بسیار، روستاهای ایران از نظر توسعه‌ای جامع با چالش‌هایی مواجه‌اند (افراخته، ۱۳۹۱: ۳۹) و با اینکه کشاورزی نقش حیاتی در توسعه اقتصاد روستایی کشور دارد

(کرانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۳)؛ و علی‌رغم پیوستگی بسیار زیاد بین جامعه روستایی و فعالیت کشاورزی (رضوانی، ۱۳۹۰: ۳)، متأسفانه هیچگاه شاهد کشاورزی پیشرفته‌ای در کشور نبوده‌ایم. در حقیقت بخش کشاورزی ایران در سالیان اخیر با مسائل و مشکلات زیادی روبرو بوده و بسیاری از کشاورزان و باغداران در سال‌های اخیر کشاورزی را رها کرده‌اند و با فروش زمین‌های خود شهرنشین شده‌اند. بر اساس آمارگیری نیروی کار (۱۳۸۴-۱۳۹۵) هر ساله از میزان اشتغال در بخش کشاورزی کشور کاسته شده است. بر اساس آمار و اطلاعات، سهم شاغلان بخش کشاورزی از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ از ۲۵/۲ درصد به ۲۳/۲ درصد کاهش داشته و این مقدار در سال ۱۳۹۵ به ۱۸ درصد رسیده که نشان دهند کاهش سهم اشتغال بخش کشاورزی در کل کشور بوده است. این در حالی است که جمعیت روستایی کشور افزایش یافته، ولی از تعداد شاغلان روستایی در بخش کشاورزی کاسته شده است.

در استان لرستان نیز بیسش ۴۰ درصد اقتصاد لرستان بر پایه کشاورزی است که نسبت به سرشماری‌های گذشته ده درصد کاهش یافته است. علاوه بر کاهش تعداد شاغلان بخش کشاورزی، سرمایه‌گذاری اندک در زمینه مدیریت پایدار زمین باعث کاهش تولید محصولات کشاورزی، افزایش فرسایش خاک، بهره‌وری پایین کشاورزی شده است. سنتی بودن شیوه‌های تولید در نواحی روستایی لرستان به نوبه خود منجر به پایین بودن سطح بهره‌وری در تولیدات روستایی در این استان شده است. همچنین در مناطق روستایی لرستان نشانه‌هایی مانند افزایش سن روستاییان و افزایش میانگین سن کشاورزان (بالاتر از ۵۳ سال)، کاهش جمعیت روستایی و کاهش عملکرد صنعت روستایی دیده می‌شود که همه این موارد نشان دهنده رکود اقتصاد کشاورزی در لرستان می‌باشند. به منظور حفظ و توسعه فعالیت‌های بخش کشاورزی و به نوبه احیای نواحی روستایی و تجدید حیات روستایی در استان لرستان و رفع مسائل و مشکلات کشاورزی همانند سایر نقاط کشور و سایر کشورهای دنیا که با مشکلات این‌چنینی روبرو بوده‌اند، لازم است راهبردهای بازسازی کشاورزی استان لرستان شناسایی و با توجه به این راهبردها برای حفظ و توسعه فعالیت‌های کشاورزی برنامه‌ریزی شود و سیاست‌های مناسب تدوین و ارائه شوند. از سویی دیگر و با توجه به اینکه توسعه کشاورزی به عنوان پایه‌ای اصلی برای تجدید حیات و جوان‌سازی روستاها در نظر گرفته شده، لازم است عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی و راهبردهای نوسازی و توسعه کشاورزی برای حیات روستایی مورد توجه قرار گیرد. چرا که هدف از بازسازی کشاورزی و تجدید حیات مناطق روستایی، بهبود زیرساخت‌های اساسی برای تولید محصولات کشاورزی، بازسازی کشاورزی، حفظ محیط زیست و فرهنگ روستایی، ارتقاء کیفیت زندگی، جوانسازی و افزایش ثروت و زیباسازی روستاها است. در واقع برای خروج روستاهای استان لرستان و کشور از رکود اقتصادی و کشاورزی، لازم است مناطق روستایی را احیا نمود و وضعیت اقتصادی آنها را با استفاده از راهبردهای بازسازی کشاورزی و تجدید حیات روستایی برای بهتر کردن رفاه ساکنان بهبود بخشد. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع در این مطالعه به ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان پرداخته شد. بر این اساس و با توجه به آنچه بیان شد سئوالات این پژوهش عبارتند از:

- الف: مهم‌ترین شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی کشاورزی در مناطق روستایی لرستان کدامند؟
 ب: مهم‌ترین عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی لرستان کدامند؟
 ج: مهم‌ترین استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات روستاهای لرستان با تاکید بر احیای بخش کشاورزی کدامند؟

۲) مبانی نظری

استراتژی تجدید حیات و جوان‌سازی روستاها به عنوان پیاده‌سازی استراتژی ارتقاء و توسعه روستایی و ایجاد یک سیستم اقتصادی مدرن با تاکید بر برنامه‌ریزی، مشارکت و آموزش روستاییان معرفی شده است (Sun, 2018: 3). تجدید حیات روستاها حفظ اولویت توسعه روستایی، ایجاد یک سیستم توسعه یکپارچه روستایی و تسریع در نوسازی مناطق روستایی مطابق با الزامات کلی رونق صنعتی، زیست محیطی زیست محیطی، جامعه روستایی است (Jiang and Peng, 2018: 17). از نظر ینگ و همکاران (۲۰۲۱) تجدید حیات روستایی نه تنها یک استراتژی برای توسعه پایدار روستایی در کشورهای در حال توسعه است، بلکه یک روند اجتناب ناپذیر به سمت شهرنشینی جهانی است (Yang et al, 2021: 35). استراتژی احیای روستا یک اکتشاف مهم برای برنامه‌ریزی و ظرفیت سازی در روستا و همچنین پتانسیلی برای تقویت بیشتر ایجاد ثروت روستایی از طریق طرح اقتصادی است (li, 2021: 241). همچنین استراتژی تجدید حیات روستا یک استراتژی معیشتی برای ایجاد برنامه‌ریزی کلی و پیشرفت علمی روستاها است که برای اجرای آن بر آموزش ساکنین متمرکز شده است (Wang and Zhuo, 2018: 99). به عنوان مثال، تجدید حیات روستایی با بازسازی روستایی و آموزش نیروی انسانی روستاها (Stockdale, 2006: 356)، بازسازی ساختمان‌های روستایی و معیشت روستایی (Zavadskas and Antuheviciene, 2007: 337)، بازسازی چشم‌انداز توسعه روستایی، محیطی زیست و تعاونی‌های روستایی مرتبط می‌باشد (Zografos, 2007: 40). در برخی از کشورها، مانند تایوان و چین استراتژی احیاء و جوان‌سازی روستاها به منظور احیای نواحی روستایی، به عنوان قانون احیا و قانون جوانسازی جوامع روستایی توسط مجلس این کشورها تصویب شد.

از نظر دیگر، جوان‌سازی راهبردی برای آوردن روستاها در مسیر توسعه است (Rybina and Isaenko, 2021: 143). بدین معنی که احیای روستایی یک استراتژی اصلی توسعه برای حل مسائل و راهی ضروری برای توسعه روستایی است (Rodela, 2010: 5). هدف از این اقدام بهبود زیرساخت‌های اساسی برای تولید محصولات کشاورزی، حفظ محیط زیست و فرهنگ، ارتقاء کیفیت زندگی، بازسازی و جوانسازی مناطق روستایی و افزایش ثروت و زیباسازی روستاها است (Huang and Yang, 2018: 270). این استراتژی برای تقویت و احیای نواحی روستایی، از اصول برنامه‌ریزی پایین به بالا برای بازسازی جوامع روستایی تبعیت می‌کند (Yuting and Jianjia, 2018: 25). در واقع، استراتژی احیای روستایی یک رویکرد پایین به بالا است، به این معنی که جامعه روستایی در روند برنامه‌ها سهیم باشند و با بهره‌گیری از رهبری واجد شرایط در برنامه‌ریزی مشارکت فعالی داشته باشند (Dai, 2021: 5). برای رسیدن به این اهداف و مشارکت روستایی، در این برنامه‌ها ساکنان باید آموزش‌های لازم را ببینند (Huang and

(Yang, 2018: 270). از نظر لین (۲۰۱۹) پیاده سازی مؤثر استراتژی احیای روستایی را نمی‌توان از آموزش سالم و پایدار همچنین منابع مالی روستایی جدا کرد و این برنامه و اجرای آن وابسته به آموزش نیروی انسانی در روستاها، منابع مالی و سرمایه‌گذاری، وام‌های روستایی و تامین مالی، موسسات مالی روستایی و جریان سرمایه روستایی، و سپس عملکرد خدمات مالی روستایی، تقاضای توسعه اقتصادی روستایی می‌باشد (Lin, 2019: 162). از نظر ژاشوانگ (۲۰۱۹) در روند ترویج تجدید حیات روستایی، کشورهای پیشرفته غربی بر قانون‌گذاری تمرکز دارند، یعنی تدوین قوانین و مقررات مربوطه، تقویت زیرساخت‌های روستایی، تدوین علمی و منطقی برنامه‌ریزی منطقه‌ای روستایی، اجرای برنامه‌های حمایت ویژه برای مناطق روستایی و توسعه شدید منابع انسانی روستایی برای نقش آفرینی کامل و نقش پیشگام علم و فناوری در روند اجرای آن.

در مناطق روستایی، کشاورزی به عنوان پایه‌ای اصلی برای تجدید حیات و جوان‌سازی روستاها در نظر گرفته شده است (Huang and Yang, 2018: 270). در این زمینه چانگجیانگ (۲۰۱۹) استدلال کردند که کشاورزی به عنوان کانون اصلاحات احیای روستایی نشاط را به سمت روستاها عرضه و تزریق می‌کند. در این بین سطوح مختلف فن‌آوری تولید، حفظ منابع روستایی و برنامه‌ریزی منطقی محلی از پیش-نیازهای تجدید حیات مناطق روستایی با واسطه احیای کشاورزی می‌باشند. لذا کشاورزی و نوسازی کشاورزی به عنوان کانون اصلاحات احیای روستایی شناخته شده است. یاتینگ و جانجیا (۲۰۱۸) نیز معتقدند که هسته اصلی کار و برنامه تجدید حیات روستایی، کشاورزی و کشاورزان هستند. بر اساس این استراتژی برای تقویت و احیای روستاها کشاورزان و ساکنان جوامع روستایی تشویق می‌شوند تا طرح بازسازی پایین به بالا با مشارکت و استفاده از نظر آنها اجرا شود. البته مرجع دولتی نیز برای تجدید حیات صنعتی در نواحی روستا موظف به پرداخت یارانه و کمک‌های مالی کشاورزی می‌باشند. به گفته رودلا (۲۰۱۰) برای تجدید حیات روستایی، رویکرد پایین به بالا با هدف برنامه‌ریزی آینده و جوانسازی روستایی از طریق احیای کشاورزی مورد استفاده قرار گرفته است. در واقع، راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی عامل اصلی تجدید حیات مناطق روستایی به ویژه در کشاورهای در حال توسعه است.

با توجه به اصول تجدید حیات روستایی از طریق احیای کشاورزی، بسیاری از محققان بر احیای کشاورزی به عنوان پایه اصلی تجدید حیات مناطق روستایی تاکید داشته‌اند. مانند؛ هانگ و یانگ (۲۰۱۸) که بازسازی بخش کشاورزی در مناطق روستایی را به عنوان پایه و مبنایی برای احیای مناطق روستایی لازم دانستند و افزایش تولید محصولات و ترویج و اتقاء بازاریابی محصولات کشاورزی را مهم‌ترین عوامل در توسعه مناطق روستایی ارائه دارند. از نظر شوانگ و لیانگ (۲۰۱۹) احیای روستایی به یک استراتژی مهم برای توسعه روستایی و توسعه کشاورزی تبدیل شده است. کشاورزان جوان به دلیل ویژگی‌های تفکر نوآورانه، تفکر زیست محیطی و نیروی اصلی جوان‌سازی روستایی تبدیل شده‌اند و

*Xiaoshuang

†Changjiang

‡- Rodela

§Huang and Yang

*§Huag and Liang

مدرنیزه کردن مناطق کشاورزی و روستایی و اصلاحات ساختاری در عرضه ترویج کشاورزی نیز به احیای روستایی و توسعه روستایی کمک می‌کنند. یانگتینگ* همکاران (۲۰۲۰) تمرکز بر آموزش فنی عملی برای ارتقاء تحول در دستاوردهای علمی و فناوری کشاورزی، انتقال دستاوردهای علمی و فناوری برای ترویج کشاورزی را به عنوان عوامل مهم ارتقاء و احیای روستاها معرفی نمودند. به گفته موندل† همکاران (۲۰۲۰) جوان‌سازی و تجدید حیات روستایی در صورت اتخاذ کشاورزی ارگانیک، اعمال روش‌های مدیریت علمی کم هزینه و توسعه مهارت‌های صنعتی در کشاورزی، اجرای جامع کشاورزی هوشمند محقق می‌شود و اقتصاد روستایی ارتقاء می‌یابد. به عبارت دیگر و بر اساس نظرات ارائه شده، کشاورزی به عنوان پایه اصلی تجدید حیات تولید روستایی نقش مهمی در زندگی روستایی و فرهنگ روستایی دارد. بنابراین، به منظور تجدید حیات و نوسازی روستاها، باید توجه ویژه‌ای به شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی و در تمام زمینه‌های آن داشت. بدون ارزیابی شاخص‌ها و راهبردها پایه توسعه کشاورزی، برنامه‌ریزی برای احیای مناطق روستایی ممکن است مؤثر نباشد و یا به صورت ناکارآمد انجام شود. این شاخص باید در مرحله اولیه توسعه روستایی در نظر گرفته شود و لازم است این شاخص‌ها شناسایی شوند. در این مطالعه نیز با توجه اینکه کارکرد اصلی مناطق روستایی (از جمله لرستان و ایران) کشاورزی است و به دلیل تاثیر ویژه آن بر اشتغال، تعدیل فقر و درآمد، امنیت غذایی، خودکفایی و مهم‌تر از این نقش کشاورزی در تجدید حیات روستایی، این بخش از اهمیت بالایی برخوردار بوده و لازم است راهبردهای احیای کشاورزی شناسایی و ارائه شوند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۷). برخی صاحب‌نظران توسعه مانند لوئیس امرج، جون رابینسون، نیل اسملسر، مایکل تودارو، روستو، آرتور لوتیز و روزن اشتاین‡ با احتساب روستا به عنوان بخش مهمی از جامعه زیستی کشورها، راه توسعه اقتصادی کشورها و توسعه روستایی (همچنین تجدید حیات روستاها) را در توسعه بخش کشاورزی دیده‌اند و در این راستا بر نقش عمده کشاورزی بر کاهش بیکاری، ایجاد فرصت‌های شغلی، بالابردن سطح کیفیت زندگی و غیره تأکید کرده‌اند.

ارزیابی راهبردهای توسعه بخش کشاورزی ضمن اینکه علائم لازم برای مدیریت کلان بخش کشاورزی را ارائه خواهند داد، فرایندهای لازم توسعه ملی کشورها را نیز نشان می‌دهند. همچنین توسعه اقتصادی در مراحل اولیه خود از طریق تکیه بر کشاورزی و بالابردن بهره‌وری آن و گسترش رشد از این بخش به سایر بخش‌های اقتصادی امکان‌پذیر بوده است (شایان و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۳). لذا اگر با رویکرد توسعه کشاورزی و کشاورزی محوری به این بحث نگاه کنیم، شناسایی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی به دلیل اهمیت آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاها می‌تواند به توسعه پایدار روستایی منجر شود و در نتیجه در راستای تجدید حیات مناطق روستایی عمل کند. در این خصوص چن (۲۰۱۱) استدلال کردند که تجدید حیات روستاها به عنوان یکی از نگرانی‌های عمومی کشورها مطرح شده است.

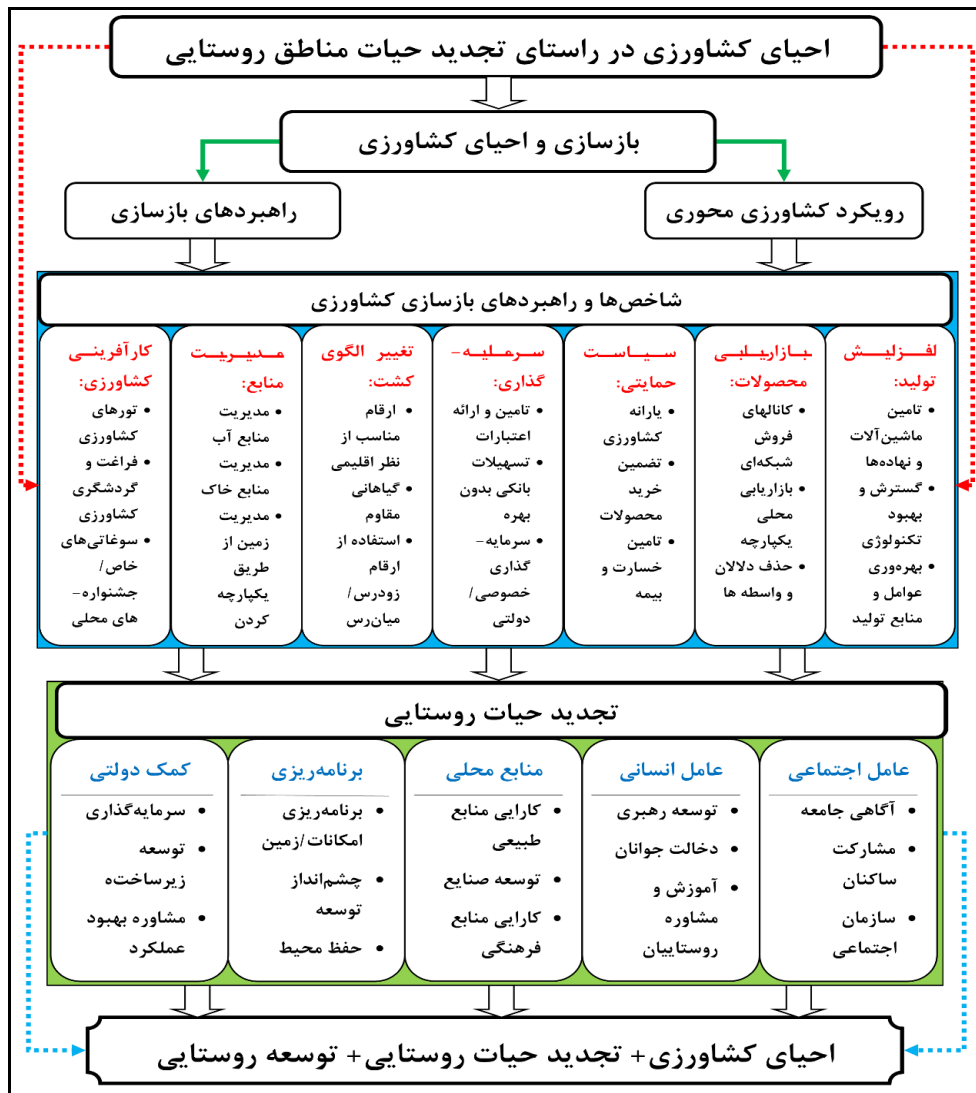
*Yanting

†Mondal

‡- Lewis Amrj, Jun Robinson, Neil Smalser, Michael Todarrow, Rousto, Arthur Louise and RosenStein

§- Chen

با این حال بازسازی روستاها، گسترش تولیدات کشاورزی، سطح زندگی روستایی و مسائل زیست محیطی وابسته به توسعه کشاورزی، احیای کشاورزی و شناسایی راهبرهای توسعه کشاورزی در روستاها است. وی راهبردهایی چون احیای تولیدات کشاورزی، بازاریابی کشاورزی، تقویت ویژگی‌های فرهنگی و زندگی روستایی را مهم‌ترین راهبرهای توسعه کشاورزی معرفی کردند. هانگ و یانگ (۲۰۱۸) نشان دادند که علاوه بر توسعه فرصت‌های کشاورزی و تجارب روستایی، حمل و نقل، راه‌های آبی، زمین‌های کشاورزی، بهبود و گسترش تکنولوژی برای افزایش کیفیت تولید و کاهش هزینه‌ها را به عنوان راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی می‌باشند که همه این موارد در ارتباط با رفاه ساکنان نیز نقش مهمی دارند. ژاشوانگ (۲۰۱۹) استراتژی تجدید حیات روستاها را یک تصمیم مهم برای ارتقا توسعه ادغام شهری و روستایی و راهی برای ساخت یک جامعه متوسط مرفه می‌داند و معتقد است که این استراتژی مشکلات برجسته توسعه کشاورزی و روستایی را از طریق راهبردهایی چون تقویت زیرساخت‌های کشاورزی و روستایی، توسعه صنایع روستایی، حمایت از بخش عمومی و بهبود ساختار حکومت روستایی بهبود می‌بخشد. در این پژوهش نیز تجدید حیات مناطق روستایی لرستان با تاکید بر رویکرد کشاورزی محوری و شناسایی راهبرهای احیای کشاورزی استوار بوده است. همچنین با توجه به نظریات مطرح شده در زمینه راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی، بررسی ادبیات مرتبط و همچنین بر اساس شاخص‌ها و ابعاد در نظر گرفته شده مدل مفهومی پژوهش ترسیم گردید (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

۳) روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن ترکیبی (کیفی و کمی) می‌باشد. به این دلیل از روش ترکیبی استفاده شد که از ابزار تحقیقات کیفی مانند مصاحبه در کنار روش کمی و پرسش‌نامه (با طیف لیکرت) به منظور شناسایی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی و مهم‌ترین راهبردهای اجرایی احیای کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان، و کمک به تحلیل داده‌های کمی و به دست آوردن اطلاعات بهره گرفته شد. لذا برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از هر دو روش کیفی و کمی استفاده شد. مطالعات نظریه‌ای با استفاده از روش اسنادی گردآوری شد. سطوح و مقیاس داده‌ها ترتیبی و فاصله‌ای بوده، توزیع متغیرها هم نرمال بوده است. در این تحقیق داده‌ها از طریق پرسش‌نامه و مصاحبه با کارشناسان جمع‌آوری گردید. جامعه آماری، شامل کارشناسان در رشته‌های مختلف مانند جغرافیا (برنامه‌ریزی روستایی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، اقتصاد کشاورزی، علوم

اجتماعی و جامعه‌شناسی روستایی، کارشناسان جهاد کشاورزی، متخصصان/نخبگان/مدیران/ جوانان روستایی در سراسر استان لرستان می‌باشد. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ۷۰ نمونه برای تکمیل پرسش‌نامه و انجام مصاحبه انتخاب شد. برای پاسخگویی به سوالات تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری (توصیفی و استنباطی) استفاده شد. برای شناسایی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی با توجه به روش بکار گرفته شده در پژوهش، ابتدا از طریق مصاحبه و تحلیل محتوا راهبردهای احیای کشاورزی شناسایی شد و برای تعیین اهمیت و وزن این راهبردها از مدل تحلیل شبکه‌ای فازی (FANP) استفاده شد. سپس با استفاده از مدل گسترش عملکرد کیفیت* (QFD) به بررسی اهمیت و ارتباط راهبردهای بازسازی کشاورزی و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی پرداخته شد. همچنین برای شناسایی راهبردهای اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان با تاکید بر احیای کشاورزی از مصاحبه با کارشناسان و نتایج مدل تجربی QFD استفاده شد و اهمیت راهبردهای اجرایی تجدید حیات روستایی ارائه گردید. روایی پرسش‌نامه با استفاده از روایی محتوا و توسط افراد متخصص مورد تأیید قرار گرفت. برای سنجش پایایی از ۱۵ پرسش‌نامه نمونه پیش‌آزمون گرفته شد و ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. آلفای کل برابر ۰/۸۳ بود (بالاتر از ۰/۷۰)، که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول ابزار سنجش است (جدول ۱).

جدول ۱. آلفای محاسبه‌شده برای هر متغیر

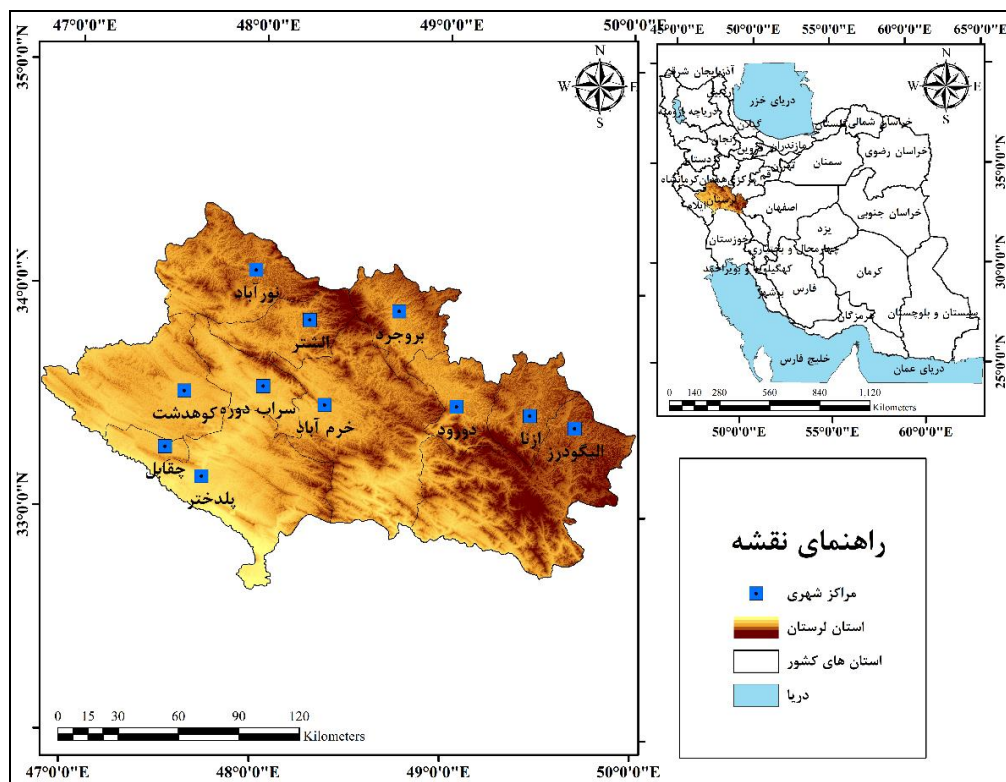
متغیر	تعداد شاخص	تعداد گویه	میزان آلفای کرونباخ
راهبردهای بازسازی کشاورزی	۲۱	۴۳	۰/۸۹
تجدید حیات مناطق روستایی	۱۵	۳۲	۰/۷۸
کل	۳۶	۷۵	۰/۸۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

استان لرستان به عنوان منطقه مورد مطالعه پژوهش، در غرب کشور واقع شده است. لرستان ۲۸۳۰۸ کیلومتر مربع مساحت دارد، از شمال با استان‌های همدان و مرکزی، از شرق با اصفهان، از جنوب با خوزستان، از غرب با کرمانشاه و ایلام و از طریق باریکه‌ای در سمت جنوب‌شرقی مرز بسیار کوتاهی با چهارمحال و بختیاری دارد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، لرستان دارای ۱۱ شهرستان، ۳۱ بخش، ۲۷ شهر، ۸۷ دهستان، ۳۰۳۷ روستای دارای سکنه می‌باشد (شکل ۲). براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در آبان ماه ۱۳۹۵ جمعیت استان لرستان برابر با ۱۷۶۰۶۴۹ نفر و ۵۰۹۰۲۵ خانوار (۵۰/۷ درصد مرد و ۴۹/۳ درصد زن) بوده که حدود ۶۶ درصد در نقاط شهری و ۳۴ درصد در نقاط روستایی ساکن بوده‌اند. بر اساس آمار سرشماری عمومی کشاورزی، ۱۳۵۱۵۷ بهره‌بردار در بخش کشاورزی استان مشغول فعالیت هستند. مساحت اراضی زراعی استان لرستان ۷۵۸۷۹۴ هکتار و باغ و قلمستان ۲۴۶۵۰ هکتار گزارش شده است. استان لرستان سرزمینی کوهستانی است و به سبب داشتن کوهستان‌های

* Quality Function Deployment

پهناور و مراتع بسیار، مکان مناسبی برای دامپروری و کشاورزی محسوب می‌شود. کشاورزی در استان لرستان اغلب به طور سنتی انجام می‌گیرد و معمولاً مردان به عنوان، برنامه‌ریز اصلی در کشاورزی مسئولیت‌های اصلی را بر عهده دارد. فعالیت‌های کشاورزی در منطقه شامل کشت محصولات برای تامین معاش خانواده، پرورش دام و فروش محصولات به بازارهای محلی و منطقه‌ای می‌باشد (البته برخی محصولات عمده مانند انواع میوه، انواع حبوبات، غلات، خیار، انجیر سیاه، گندم، و گوسفند زنده با بازارهای مختلف منطقه‌ای و یا به خارج کشور نیز صادر می‌شود). فعالیت‌های غیرکشاورزی منطقه نیز شامل کارگری روزمزد مانند بنایی، نجاری، دستفروشی در نواحی شهری و غیره می‌باشد. صنعت در روستاهای لرستان معمولاً جایگاهی چندانی ندارد.

شکل ۲. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

۴ یافته‌های تحقیق

بررسی توزیع فراوانی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی گروه سنی، که به سه گروه، بین ۳۰ تا ۴۰، ۴۰ تا ۵۰ و ۵۰ سال به بالا تقسیم شده است؛ مربوط به گروه سنی ۴۰ تا ۵۰ سال با فراوانی ۳۸ پاسخگو و ۵۴/۲ درصد بوده است. از نظر تحصیلات ۳۴ پاسخگو معادل ۴۸/۵ درصد دارای مدرک دکترا بوده‌اند. از نظر جنسیت، ۶۷/۱ درصد پاسخگویان مرد و مابقی زن بوده‌اند. از نظر تاهل ۷۰ درصد پاسخگویان متاهلی و ۳۰ درصد مجرد بوده‌اند. از نظر شغل ۳۵/۷ درصد از پاسخگویان از جزء اساتید دانشگاه‌های مختلف استان لرستان بوده و مابقی شامل دانشجویان دکترا،

کارشناسان کشاورزی و اقتصاد و جغرافیا، کارشناسان جهاد کشاورزی و نخبگان/ مدیران/ جوانان روستایی استان لرستان بوده‌اند. از ۷۰ پاسخگوی مورد مطالعه، ۱۵ پاسخگو کارشناس جهاد کشاورزی، ۱۳ پاسخگو علوم کشاورزی، ۱۲ پاسخگو علوم جغرافیایی (برنامه‌ریزی روستایی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۲ پاسخگو جزء نخبگان/ مدیران/ جوانان روستایی، ۱۰ پاسخگو از رشته اقتصاد کشاورزی، و نهایتاً ۸ پاسخگو از رشته علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی روستایی برای پاسخگویی به سوالات و مصاحبه به صورت هدفمند انتخاب شد (جدول ۲).

جدول ۲. توزیع فراوانی جمعیت مورد مطالعه یا جمعیت هدف

مشخصات پاسخ‌دهنده	بیشترین پاسخگو	تعداد پاسخگو	درصد
سن	۴۰ تا ۵۰	۳۸	۵۴/۲
تحصیلات	دکتر	۳۴	۴۸/۵
جنسیت	مرد	۴۷	۶۷/۱
تأهل	متاهل	۴۹	۷۰
شغل	استاد دانشگاه	۲۵	۳۵/۷
رشته تحصیلی	علوم جغرافیایی	۱۲	۱۷/۱
	اقتصاد کشاورزی	۱۰	۱۴/۳
	علوم کشاورزی	۱۳	۱۸/۶
	علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی روستایی	۸	۱۱/۴
	کارشناس جهاد کشاورزی	۱۵	۲۱/۴
	نخبگان/ مدیران/ جوانان روستایی	۱۲	۱۷/۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای احیاء و بازسازی کشاورزی

برای ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای احیاء کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان و پاسخ به سوال اول پژوهش، ابتدا از طریق روش مصاحبه و تحلیل محتوا برای شناسایی شاخص‌ها و راهبردهای احیاء کشاورزی استفاده شد، سپس بعد از تدوین و تکمیل پرسش‌نامه‌ای، به کمک مدل تحلیل شبکه فازی به تعیین اهمیت و لولویت‌بندی هر یک از این شاخص‌ها و راهبردها پرداخته شد. برای این منظور در مرحله اول مدل تحلیل شبکه فازی، با استفاده از ثبات شاخص (CI) و ثبات نسبت* (CR)، نرخ سازگاری مدل مورد بررسی قرار گرفت. آزمون ارزش ثبات و سازگاری (جدول ۳) بین ۷ راهبرد/ عامل و ۲۱ شاخص با توجه به هدف پژوهش "ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای احیاء و بازسازی کشاورزی" نشان می‌دهد که CI و CR برای همه عوامل و شاخص‌های مورد نظر کمتر از ۰/۱ می‌باشد که نشان دهنده سازگاری مناسب و قابل اطمینان عوامل و شاخص‌ها است و می‌توان به داده‌های آن اطمینان نمود.

*- با توجه مفروضات مدل، زمانی که $CI < 0.1$ باشد، سازگاری شاخص‌ها قابل قبول است؛ و زمانی که $CR < 0.1$ باشد؛ سازگاری ماتریس مقایسه زوجی رضایت بخش است

جدول ۳. آزمون ارزش ثبات شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی کشاورزی در مناطق روستایی

ارزش تست	شاخص	ارزش تست	راهبرد/ عامل
$C.I=0.0017$, $C.R=0.0012$	تامین ماشین‌آلات و نهاده‌های کشاورزی	$CI=0.0021$ $CR=0.0014$	احیای تولید محصولات کشاورزی
	گسترش و بهبود تکنولوژی در فرایند تولید		
	افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید		
$C.I=0.0018$, $C.R=0.0032$	توسعه کانال‌های فروش و بازاریابی شبکه‌ای		ترویج و اتقاء بازاریابی محصولات کشاورزی
	بازاریابی محلی و یکپارچه در سطح منطقه/کشور		
	کاهش دست‌دلان و واسطه‌ها		
$C.I=0.0051$, $C.R=0.0056$	حمایت از طریق یارانه کشاورزی		سیاست‌های حمایتی از کشاورزان
	تضمین خرید محصولات کشاورزی		
	تامین خسارت و بیمه محصولات کشاورزی		
$C.I=0.0034$, $C.R=0.0059$	موسسات مالی/اعتباری و تامین اعتبارات کشاورزی		سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
	سهولت دسترسی به تسهیلات بانکی بدون بهره		
	سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی		
$C.I=0.0010$, $C.R=0.0014$	انتخاب ارقام مناسب از نظر اقلیم هر منطقه		اصلاح و تغییر الگوی کشت
	گیاهانی مقاوم با کم‌آبی و خشکی و شوری		
	استفاده از ارقام زودرس/میان‌رس به جای دیررس		
$C.I=0.0018$, $C.R=0.0032$	مدیریت منابع آب	مدیریت منابع کشاورزی	
	مدیریت خاک		
	مدیریت زمین از طریق یکپارچه کردن		
$C.I = 0.0225$, $C.R= 0.0025$	تورهای فرهنگی- روستایی- کشاورزی	توسعه کارآفرینی کشاورزی	
	توسعه فراغت و گردشگری کشاورزی		
	مواد غذایی/سوغاتی‌های خاص/جشنواره‌های محلی		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

بعد از بررسی نرخ سازگاری مدل، در مرحله دوم وزن هر یک از شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی استان لرستان محاسبه و اولویت‌بندی شد. نتایج اولویت‌بندی مدل تحلیل شبکه فازی نشان داد که سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی (۰/۱۲۶) مهم‌ترین راهبرد احیای کشاورزی در روستاهای لرستان است. بر این اساس می‌توان گفت که به دلیل بازده و سود کم کشاورزی در استان سرمایه‌گذاری چندانی برای توسعه آن انجام نمی‌شود. این در حالی است که سرمایه‌گذاری‌ها تأثیرات زیادی بر توسعه کشاورزی دارند و نقش و اهمیت سرمایه و سرمایه‌گذاری در فرآیند رشد و توسعه روستایی در اکثر نظریات رشد و توسعه اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته است. پاسخگویان مورد مطالعه نیز شکل‌گیری سرمایه و سرمایه‌گذاری در کشاورزی حال حاضر استان لرستان را پیش‌شرط توسعه و احیای کشاورزی معرفی نمودند. تامین و ارائه اعتبارات کشاورزی، سهولت دسترسی به تسهیلات بانکی بدون بهره، نقش موسسات مالی/ اعتباری در بخش کشاورزی و سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی از مهم‌ترین شاخص‌های این راهبرد می‌باشند.

پاسخگویان و کارشناسان مورد مطالعه بر این باورند که کشاورزی به عنوان یک اولویت در تولید و بسته به توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی (۰/۱۱۵) و بازاریابی در تمام مراحل تولید، توزیع و فروش می‌باشد. زیرا بازاریابی کشاورزی پایه‌ای برای فروش تولیدات، کسب سود و درآمد و پایداری فعالیت‌های کشاورزی است. علاوه بر این، ترویج کشاورزی به طور قابل توجهی به تولید و بازاریابی هماهنگ است. همچنین بازاریابی نقش مهمی در کسب و کارها و فروش محصولات، درآمدزایی و خلق فرصت‌ها برای کشاورزان روستایی دارد. لذا پاسخگویان توسعه فعالیت‌های بازاریابی محصولات کشاورزی را دومین راهبرد مهم برای احیای کشاورزی معرفی و شناسایی نمودند. توسعه کانال‌های فروش و بازاریابی شبکه-ای، بازاریابی محلی و یکپارچه در سطح منطقه و حذف دست‌دلان و واسطه‌ها از مهم‌ترین شاخص‌های این راهبرد می‌باشند.

سومین راهبرد مهم احیای کشاورزی در لرستان، سیاست‌های حمایت از کشاورزان (۰/۱۰۲) شناسایی شد. چرا که مداخله در سیاست‌های حمایت از کشاورزان برای ایجاد تغییرات مثبت و به نفع جوامع روستایی امری ضروری است. بر این اساس می‌توان گفت که رشد و احیای کشاورزی تحت تأثیر سیاست‌های حمایت از کشاورزان قرار دارد و تمرکز بر سیاست‌ها و برنامه‌ها، ابزاری که کشورها برای توسعه کشاورزی و احیای آن استفاده می‌کنند و این سیاست‌ها از عوامل مهم رشد و بقای کشاورزی و رفع چالش‌های کشاورزی است. کارشناسان حمایت از طریق یارانه کشاورزی، تضمین خرید محصولات کشاورزی و تامین خسارت و بیمه محصولات کشاورزی را از مهم‌ترین ابزارهای اجرای سیاست‌های احیای کشاورزی معرفی نمودند.

از نظر کارشناسان نمونه چهارمین راهبرد مهم مورد نیاز برای احیای کشاورزی، اصلاح و تغییر الگوی کشت محصولات کشاورزی (۰/۰۹۹) می‌باشد. بررسی‌ها نشان داد که انتخاب ارقام مناسب از نظر اقلیم منطقه، استفاده از گیاهانی با راندمان مصرف کم آب و مقاوم به خشکی، استفاده از ارقام زودرس و میان-رس به جای ارقام دیررس از شاخص‌ها و ابزارهای مهم توسعه و احیای کشاورزی در روستاهای استان لرستان می‌باشد. تغییر الگوی کشت و استفاده از این شاخص‌ها از طریق افزایش تولید، افزایش بهره‌وری و افزایش درآمد می‌تواند به احیای کشاورزی و در نتیجه به توسعه روستایی استان لرستان و کشور کمک نماید.

پنجمین راهبرد مهم بازسازی و احیای کشاورزی در مناطق روستایی احیای تولیدات با صرفه و افزایش تولید محصولات کشاورزی (۰/۰۹۸) می‌باشد. برای افزایش تولید محصولات کشاورزی تامین ماشین‌آلات و نهاده‌های کشاورزی با کیفیت، گسترش و بهبود تکنولوژی در فرایند تولید و افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید از عوامل مؤثر در بهره‌وری و احیای تولیدات کشاورزی می‌باشد که مدیریت آنها از سوی کشاورزان و دسترسی کشاورزان به آنها از اهمیت ویژه‌ای برای احیای بخش کشاورزی برخوردار می‌باشند. مدیریت منابع کشاورزی (۰/۰۸۸) از طریق مدیریت منابع آب، خاک و زمین‌های کشاورزی از طریق یکپارچه کردن زمین‌ها؛ توسعه کارآفرینی کشاورزی (۰/۰۶۵) از طریق تورهای فرهنگی - روستایی - کشاورزی، توسعه فراغت و گردشگری کشاورزی و موادغذایی / سوغاتی‌های خاص / جشنواره‌های محلی از

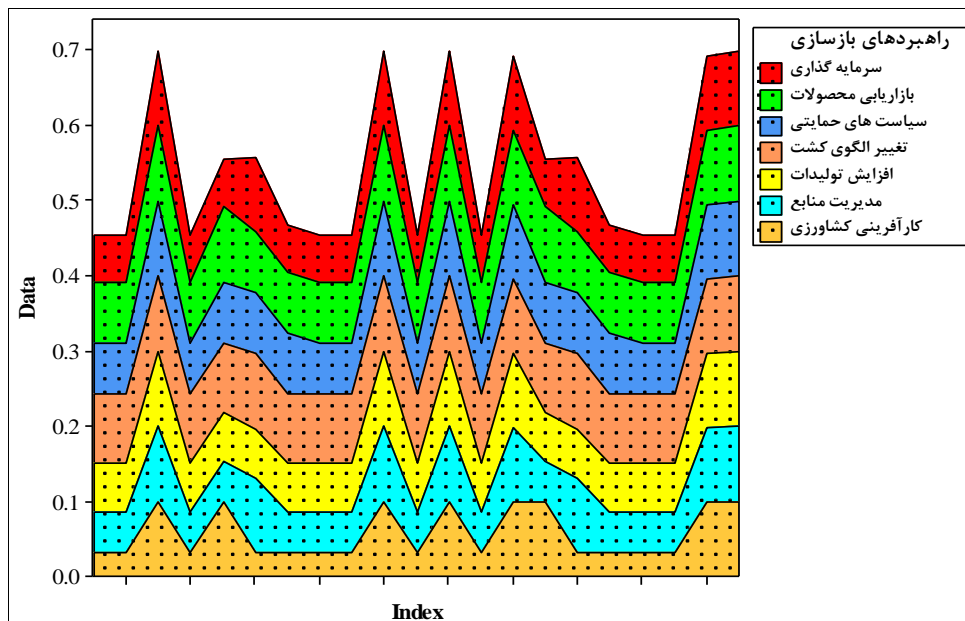
دیگر راهبردهای مهم احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان می‌باشند که هر روستا برای احیای کشاورزی و توسعه کشاورزی نیاز به بررسی دقیق این راهبردها دارد. در جدول (۴) اهمیت و اولویت هر یک از راهبردهای احیای کشاورزی به طور کامل آورده شد.

جدول ۴. وزن و اولویت‌بندی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی کشاورزی در مناطق روستایی

اولویت	وزن	شاخص	اولویت	وزن	راهبرد/ عامل
۱۷	۰/۰۴۲	تامین ماشین‌آلات و نهاده‌های کشاورزی	۵	۰/۰۹۸	افزایش تولید محصولات کشاورزی
۱۱	۰/۰۷۰	گسترش و بهبود تکنولوژی در فرایند تولید			
۶	۰/۰۸۴	افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید			
۱۴	۰/۰۵۶	توسعه کانال‌های فروش و بازاریابی شبکه‌ای	۲	۰/۱۱۵	توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی
۴	۰/۰۹۴	بازاریابی محلی و یکپارچه در سطح منطقه/کشور			
۳	۰/۰۹۵	کاهش دست‌دلان و واسطه‌ها			
۱۰	۰/۰۷۲	حمایت از طریق یارانه کشاورزی	۳	۰/۱۰۲	سیاست‌های حمایتی از کشاورزان
۵	۰/۰۸۷	تضمین خرید محصولات کشاورزی			
۱۵	۰/۰۴۵	تامین خسارت و بیمه محصولات کشاورزی			
۱	۰/۱۰۳	تامین و ارائه اعتبارات کشاورزی	۱	۰/۱۲۶	سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
۲	۰/۰۹۶	سهولت دسترسی به تسهیلات بانکی بدون بهره			
۷	۰/۰۷۹	سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی			
۸	۰/۰۷۸	انتخاب ارقام مناسب از نظر اقلیم هر منطقه	۴	۰/۰۹۹	اصلاح و تغییر الگوی کشت
۹	۰/۰۷۵	گیاهانی مقاوم با کم‌آبی و خشکی و شوری			
۱۶	۰/۰۴۳	استفاده از ارقام زودرس/میان‌رس به جای دیررس			
۱۳	۰/۰۵۷	مدیریت منابع آب	۶	۰/۰۸۸	مدیریت منابع کشاورزی
۱۸	۰/۰۳۷	مدیریت خاک			
۱۲	۰/۰۶۹	مدیریت زمین از طریق یکپارچه کردن			
۲۰	۰/۰۲۹	تورهای فرهنگی- روستایی- کشاورزی	۷	۰/۰۶۵	توسعه کارآفرینی کشاورزی
۱۹	۰/۰۳۳	توسعه فراغت و گردشگری کشاورزی			
۲۱	۰/۰۳۲	مواد غذایی/سوغاتی‌های خاص/جشنواره‌های محلی			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

بررسی راهبردهای کلی مورد نیاز برای احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان و با توجه به شدت و ضعف هر کدام از این راهبردها نشان داد که از بین راهبردهای شناسایی شده برای بازسازی (احیای) کشاورزی در استان لرستان و با توجه به وزن و اولویت‌ها می‌توان گفت که از بین ۷ راهبرد، چهار راهبرد (۱) سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، (۲) توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی، (۳) سیاست‌های حمایت از کشاورزان، (۴) اصلاح و تغییر الگوی کشت و شاخص‌های آنها بیشترین اهمیت را در احیاء و بازسازی کشاورزی داشته‌اند (شکل ۳). با توجه به این تفاسیر سؤال اول پژوهش مبتنی بر شناسایی مهم‌ترین شاخص‌ها و عوامل کلیدی احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان پاسخ داده شد.

شکل ۳. شدت و ضعف راهبردهای احیای کشاورزی در روستاهای لرستان

ارتباط راهبردهای بازسازی کشاورزی و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی (گسترش عملکرد کیفیت (QFD))

برای بررسی عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی و در راستای پاسخ به سوال دوم پژوهش، از مدل QFD استفاده شد. برای اجرای مدل و بررسی ارتباط بین دو متغیر ابتدا با استفاده از مدل تحلیل شبکه فازی، وزن شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی کشاورزی مشخص شد. سپس با استفاده از پرسش‌نامه مدل QFD اهمیت ارتباط راهبردهای بازسازی کشاورزی (با استفاده از طیف ۰ تا ۵ این مدل) با ابعاد و شاخص‌های تجدید حیات روستایی محاسبه و ماتریس مدل تشکیل شد.

مدل QFD ابزار کیفی پیشرفته‌ای است که سهم بازار را از طریق جلب رضایت مشتریان واقعی محصول افزایش می‌دهد. این روش هر دو تکنولوژی‌های عرضه و تقاضا را در نظر می‌گیرد. در مدل گسترش عملکرد کیفیت برای بررسی ارتباط و یا همبستگی بین چند آیتم استفاده می‌شود. میزان همبستگی و ارتباط بین دو شاخص برای هر آیتم، به این صورت است: اگر هیچ وابستگی نداشته باشند ۰ در نظر گرفته می‌شود؛ ۱ همبستگی کم، ۳ همبستگی متوسط و ۵ همبستگی بسیار زیاد است. ۲ و ۴ نیز اهمیت و همبستگی بینابین این طیف در نظر گرفته می‌شوند (Schillo et al, 2017: 129). برای اجرای مدل گسترش عملکرد کیفیت برای بررسی ارتباط و یا همبستگی بین دو متغیر ابتدا عوامل و شاخص‌های احیای کشاورزی با استفاده از آزمون‌های رتبه‌ای اولویت‌بندی و اهمیت شاخص‌ها و عوامل محاسبه می‌شود. سپس با استفاده از پرسش‌نامه مخصوص مدل گسترش عملکرد کیفیت (QFD) اهمیت ارتباط اولویت‌ها (با استفاده از طیف ۰ تا ۵ این مدل) با عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی محاسبه و ماتریس مقایسه اولویت و اهمیت آنها تشکیل می‌شود. در نهایت با استفاده از ماتریس

ارتباط و با روش‌های کیفی (مانند مصاحبه عمقی و غیره) استراتژی و یا راهبردهای اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی ارائه می‌شوند.

در این مطالعه برای بررسی ابعاد و شاخص‌های تجدید حیات روستاها، از ابعاد و شاخص‌های منتشر شده در قانون تجدید حیات و جوان‌سازی کشور تایوان (۲۰۱۷) استفاده شده که شامل ۵ بعد و ۱۵ شاخص زیر می‌باشند: الف) عامل اجتماعی: (۱) آگاهی جامعه، (۲) شناخت و مشارکت ساکنان، (۳) سازمان-های اجتماعی؛ ب) عوامل انسانی: (۴) توسعه رهبری، (۵) مشارکت جوانان، (۶) آموزش/مشاوره؛ ج) منابع محلی: (۷) افزایش کارایی منابع کشاورزی/منابع طبیعی، (۸) توسعه صنایع وابسته، (۹) کارایی منابع فرهنگی؛ د) برنامه‌ریزی محیطی/امکانات: (۱۰) برنامه‌ریزی امکانات عمومی و استفاده از زمین، (۱۱) طراحی چشم انداز توسعه آتی، (۱۲) حفظ و نگهداری محیط زیست و امکانات روستایی. و ه) کمک و مشاوره دولتی: (۱۳) سرمایه‌گذاری عمومی، (۱۴) تخصیص یارانه برای توسعه زیرساخت‌ها و (۱۵) مشاوره برای بهبود عملکرد زندگی.

در واقع برای دستیابی به هدف احیای کشاورزی و در راستای جوان سازی روستایی، نیاز به پیاده سازی برخی شاخص‌ها و عوامل می‌باشد. به عبارت دیگر، بدون وجود عوامل و شاخص‌های تجدید حیات و جوان سازی روستایی، برنامه توسعه کشاورزی و احیای کشاورزی تنها یک رویا است. به این معنی که برای تجدید حیات مناطق روستایی با توجه به راهبردهای احیای کشاورزی لازم است عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی از طریق ماتریس ارتباط شناسایی شوند. ماتریس رابطه بین ارتباط راهبردهای بازسازی کشاورزی و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان در (جدول ۵) آورده شد. در این ماتریس از وزن به دست آمده در جدول (۴) و وزن ارتباط بین هر آیت (پرسش‌نامه QFD) برای تعیین اولویت‌ها و شناسایی شاخص‌های موثر بر تجدید حیات مناطق روستایی استفاده شد. برای مثال، در جدول (۵) وزن شاخص آگاهی جامعه به عنوان یکی از شاخص‌های تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان طبق مدل QFD به صورت رابطه زیر محاسبه شد:

$$\rightarrow 0.098*4+0.115*4+0.102*2+0.126*4+0.099*5+0.088*5+0.065*5= 2.820$$

بررسی یافته‌های مدل QFD و طبق ماتریس ارتباط شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی و شاخص‌های احیای کشاورزی نشان داد که مهم‌ترین شاخص و اولویت اول مورد نیاز تجدید حیات روستایی مربوط به آموزش و مشاوره به کشاورزان و روستاییان است. به طوری که آموزش و مشاوره به کشاورزان به عنوان عاملی مهم در تجدید حیات مناطق روستایی از طریق توسعه کشاورزی می‌باشد؛ و این شاخص نقش مهمی در تجدید حیات مناطق روستایی ایفا می‌کند. دومین اولویت و شاخص مهم در این زمینه مربوط به سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی هم در بخش کشاورزی و هم در توسعه روستایی است. چرا که جوامع موفق همیشه تمایل به سرمایه‌گذاری داشته و دارند و جوامع روستایی که از سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی بهره گرفته‌اند، بهترین زیرساخت‌ها و امکانات لازم بر توسعه کشاورزی، توسعه کسب و کار و همچنین توسعه محلی خود را فراهم می‌کنند. سومین شاخص مهم در زمینه تجدید حیات روستایی توسعه رهبری قوی محلی است. ویژگی‌های مختلف رهبران و وجود

رهبران محلی در یک جامعه که مهارت‌های رهبری را شناسایی و پشتیبانی می‌کند، می‌تواند دارای فوق العاده‌ای برای ایجاد ظرفیت هم در بخش کشاورزی و هم برای تجدید حیات اجتماعی و انسانی در مناطق روستایی باشد. چهارمین شاخص مهم مورد نیاز برای تجدید حیات مناطق روستایی دسترسی به زیرساخت‌ها و توسعه زیرساخت‌ها هم در بخش کشاورزی و هم در زمینه زیرساخت‌های روستایی می‌باشد. در واقع زیرساخت‌ها به عنوان مجموعه‌ای از امکانات روستایی نقش مهمی در تسهیل فعالیت‌های کشاورزی و توسعه روستایی دارند. این زیرساخت‌ها ارتباط تنگاتنگی با پروژه‌های بودجه عمومی و توسعه روستایی دارند که دسترسی به منابع اصلی مورد نیاز روستاییان و کشاورزان را تسهیل می‌کنند و فعالیت‌های متنوع روستایی را امکان‌پذیر می‌کند. پنجمین شاخص مورد نیاز تجدید حیات روستایی افزایش کارایی و دسترسی به منابع کشاورزی/طبیعی روستایی است. در واقع منابع طبیعی/کشاورزی به منزله سنگ بنای توسعه روستایی است و کمیت و کیفیت منابع طبیعی در دسترس به میزان قابل توجهی میزان و سرعت توسعه روستاها و توسعه کشاورزی را تعیین می‌کند. ششمین شاخص مهم، همکاری و مشارکت تمام ذینفعان و ساکنان روستایی است. به این معنی است که همکاری و مشارکت تمام ذینفعان و ساکنان روستایی نقش بسیار مهمی در اجرای احیای کشاورزی و توسعه و تجدید حیات روستایی دارند. چرا که جوامع روستایی با جمعیت فعال برای آینده و حفظ خود برنامه‌ریزی بهتری خواهند داشت. سایر شاخص‌ها در جدول (۵) آورده شده است. از نظر عوامل تجدید حیات روستایی مناطق روستایی استان لرستان نیز می‌توان گفت که به ترتیب (۱) عامل انسانی و شاخص‌های آن، (۲) کمک مالی/مشاوره دولتی و شاخص‌های آن، (۳) عامل اجتماعی و شاخص‌های اجتماعی، (۴) منابع محلی و (۵) برنامه‌ریزی محیطی/امکانات و برنامه‌ریزی برای توسعه آتی روستاها و بخش کشاورزی مهم‌ترین عوامل و پیشران‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی در استان لرستان می‌باشند و این عوامل و شاخص‌های آن مهم‌ترین پیش‌نیازهای تجدید حیات مناطق روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی می‌باشند. لذا سوال دوم تحقیق نیز پاسخ داده شد.

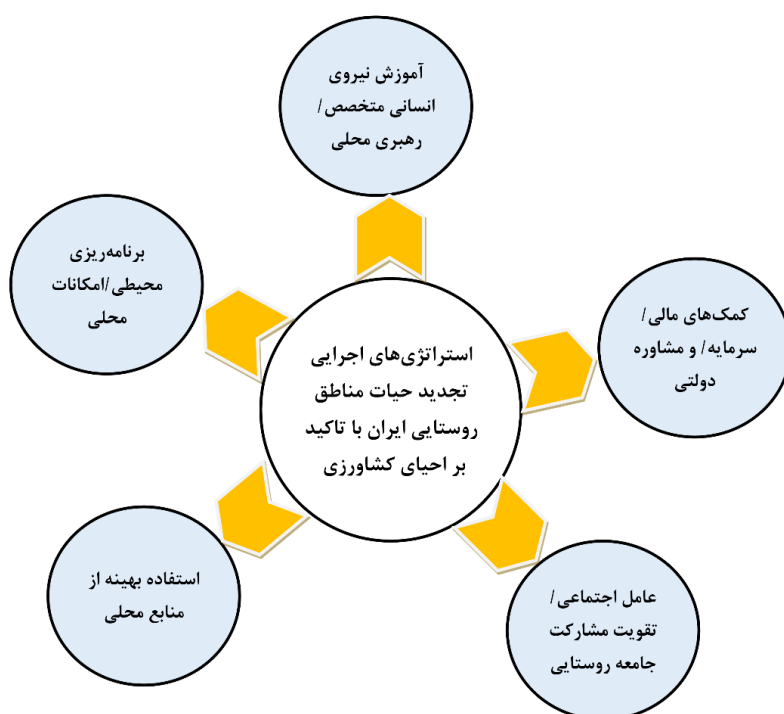
جدول ۵. عوامل مورد نیاز تجدید حیات روستایی مرتبط با راهبردهای احیای کشاورزی (گسترش عملکرد کیفیت)

(عوامل تجدید حیات روستایی)															آیتم (متغیر)	
کمک مالی / مشاوره دولتی			برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی / امکانات			منابع محلی			عامل انسانی			عامل اجتماعی				
مشاوره بهبود عملکرد	توسعه زیرساخت-ها	سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی	حفظ محیط زیست / امکانات	طراح چشم‌انداز توسعه	برنامه‌ریزی امکانات / کاربری زمین	کارایی منابع فرهنگی	توسعه صنایع وابسته	افزایش کارایی منابع کشاورزی طبیعی	آموزش / مشاوره	دخالت جوانان	توسعه رهبری	سازمان‌های اجتماعی	مشارکت ساکنان	آگاهی جامعه	مقادیر	(راهبردهای احیای کشاورزی)
۴	۵	۵	۲	۳	۵	۱	۳	۵	۵	۳	۴	۲	۵	۴	۰/۰۹۸	افزایش تولید محصولات کشاورزی
۳	۵	۵	۱	۴	۴	۲	۵	۳	۵	۵	۵	۲	۴	۴	۰/۱۱۵	توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی
۵	۴	۵	۳	۴	۳	۱	۳	۵	۵	۴	۵	۵	۴	۲	۰/۱۰۲	سیاست‌های حمایتی از کشاورزان
۲	۵	۵	۴	۴	۵	۲	۵	۵	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۰/۱۲۶	سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
۳	۳	۴	۲	۴	۴	۱	۴	۵	۵	۴	۵	۳	۴	۵	۰/۰۹۹	اصلاح و تغییر الگوی کشت
۳	۴	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۵	۵	۳	۵	۳	۵	۵	۰/۰۸۸	مدیریت منابع کشاورزی
۳	۵	۴	۵	۳	۳	۵	۵	۲	۴	۴	۴	۳	۵	۵	۰/۰۶۵	توسعه کارآفرینی کشاورزی
۲/۲۵۵	۳/۰۷۷	۳/۲۱۳	۱/۹۰۸	۲/۵۲۱	۲/۷۴۱	۱/۳۷۰	۲/۷۹۰	۳/۰۴۰	۳/۲۷۴	۲/۷۰۱	۳/۱۷۶	۲/۰۷۰	۳/۰۲۳	۲/۸۲۰	مقادیر	
۱۲	۴	۲	۱۴	۱۱	۹	۱۵	۸	۵	۱	۱۰	۳	۱۳	۶	۷	اهمیت	
۲/۸۴۸			۲/۳۹۰			۲/۴۰۰			۳/۰۵۰			۲/۶۳۷			وزن عوامل	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی با تاکید بر احیای بخش کشاورزی

بر اساس مصاحبه و ماتریس عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی در مدل QFD، مهم‌ترین استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان از طریق احیای کشاورزی و در راستای پاسخ به سوال سوم پژوهش، به دست آورده شد و در شکل (۴) ارائه و در ادامه هر یک از این استراتژی‌های اجرایی توضیح داده شد. این استراتژی‌ها در واقع علاوه بر اینکه از پیش‌نیازهای مهم تجدید حیات مناطق روستایی هستند، به عنوان زمینه‌ای برای توسعه و احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان و همچنین کل روستاهای استان لرستان می‌باشند.

شکل ۴. استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان با تاکید بر احیای کشاورزی

۱. آموزش نیروی انسانی متخصص روستایی / مدیریت و رهبری محلی

آموزش نیروی انسانی متخصص روستایی در امور عمومی روستا در سطح استان لرستان بسیار پایین است. این در حالی است که افزایش مهارت کادر رهبری (مدیریت روستایی)، وجود نیروی انسانی تحصیلکرده، میزان کارکرد اجرایی نیروی انسانی در امور روستایی و نقش‌آفرینی در فعالیت‌های توسعه کشاورزی می‌تواند نقش مهمی هم در تجدید حیات مناطق روستایی لرستان داشته باشد. همچنین استفاده از مدیران و کارکنان متخصص، نخبگان روستایی در کشاورزی و توسعه روستایی با توجه به شناخت آنها از منابع، فرهنگ و پتانسیل‌های محلی بسیار مهم است. چرا که آنها توانایی تدوین استراتژی و برنامه‌ریزی جهت کشت محصولات، بازاریابی، انتخاب نوع نهاده‌ها و غیره را با توجه به منابع محلی و امکانات روستایی و ظرفیت‌های محیطی را دارند. آنها می‌توانند با ایجاد هماهنگی کامل بین بازیگران و ذینفعان محلی فرایند

برنامه‌ریزی روستایی و حفاظت از منابع کشاورزی و منابع روستایی که اساس توسعه کشاورزی و توسعه روستایی است اقدامات مطلوبی را انجام دهند.

۲. کمک مالی/سرمایه‌ای و مشاوره دولتی

با توجه به اقتصاد ضعیف روستاهای استان لرستان و فقیر بودن کشاورزان استان، دولت با برنامه‌ریزی، کمک مالی/سرمایه‌ای و مشاوره به کشاورزان منطقه و با اختصاص سرمایه‌گذاری‌های خرد و کلان، مدیریت، تبلیغات و ایجاد روابط گسترده در مناطق روستایی، به توسعه بخش کشاورزی و خود توسعه روستایی این استان کمک می‌کند. همچنین دولت می‌تواند از طریق حمایت مالی، تشویق، ترغیب و برنامه‌ریزی در سطح جامعه روستایی در استان و کل کشور، فضای توسعه و تجدید حیات روستایی را شکل دهند.

۳. عامل اجتماعی / تقویت مشارکت جامعه روستایی

با توجه به مشارک کم روستاییان در این استان، افزایش سهم مشارکت روستاییان برای اجرای برنامه توسعه روستایی، ترویج تجدید حیات روستایی و توسعه کشاورزی از جمله در برنامه‌ریزی، حفظ و نگهداری منابع محلی، مدیریت منابع کشاورزی و توسعه کارآفرینی کشاورزی استان بسیار ضروری و مهم است. در واقع یک فرایند موثر تجدید حیات روستایی باید مشارکت همه افراد درگیر در توسعه روستایی و توسعه ظرفیت‌های روستایی را تشویق کند. اگر ذینفعان درگیر شوند و در روند توسعه روستایی مشارکت داشته باشند، آنها نسبت به نتیجه و پایداری توسعه مسئولیت بیشتری خواهند داشت.

۴. استفاده بهینه از منابع محلی

لرستان از نظر منابع آب جزء چهار استان پر آب کشور است و منابع خاک استان که از آبرفت‌های رودخانه‌های کوهستانی نشأت گرفته‌اند از منافع مهم کشاورزی استان هستند. این استان دارای ۴۰ درصد جمعیت روستایی نیز می‌باشد. لذا استفاده از منابع محلی، محیط زیست روستایی، افزایش توان و عملکرد اقتصادی و استفاده عموم از منابع محلی، تلاش برای افزایش کارایی منابع کشاورزی/طبیعی، توسعه صنایع وابسته به کشاورزی و همچنین توجه به کارایی منابع فرهنگی استان نقش مهمی در توسعه روستایی و تجدید حیات آن دارد. در واقع استفاده بهینه از منابع محلی در زمینه حفظ منابع و چشم-اندازهای روستایی و مشارکت فعالانه روستاییان در جهت استفاده بهینه از منابع یکی از راهکارهای مهم در توسعه روستایی و توسعه کشاورزی در استان لرستان است.

۵. برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی/امکانات محلی

تحقیقات میدانی نشان می‌دهند که در روستاهای استان لرستان فعالیت‌های کشاورزی به صورت سنتی و بدون برنامه‌ریزی از پیش تعیین‌شده انجام می‌گیرد. این در حالی است که برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی/امکانات محلی برای استفاده از ابزارهای آینده‌نگر در سطح مدیریت در مناطق روستایی ضروری است و با استفاده از منابع و امکانات منطقه لازم است در مورد آینده روستاها و با توجه به منابع در دسترس برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری شود. بنابراین آینده‌نگری و توجه به چشم‌انداز توسعه روستایی و توسعه کشاورزی در استان از عناصر موفقیت برنامه‌های تجدید حیات مناطق روستایی منطقه است.

۵) نتیجه گیری

یکی از راهکارهای مهم در زمینه کاهش مشکلات و مسائل مهم جوامع روستایی و توسعه اقتصاد روستایی، توجه به توسعه کشاورزی به عنوان زیربنای توسعه و تجدید حیات روستایی می‌باشد. همانطور که در قبلا گفته شد تجدید حیات روستایی با هدف بازسازی و توسعه مناطق روستایی از طریق توسعه اقتصادی، حفظ محیط زیست، برنامه‌ریزی و زیباسازی روستاها اجرا می‌شود. با این حال، بازسازی بخش کشاورزی در مناطق روستایی به عنوان پایه و مبنایی برای رسیدن به این هدف لازم است. جوان‌سازی روستایی امید جدیدی را برای تسریع توسعه روستایی و تحریک مناطق روستایی فراهم می‌کند. هدف از جوان‌سازی روستایی، دستیابی به توسعه روستایی موفق است. برای رسیدن به این هدف، احیای کشاورزی در مناطق روستایی ضرورتی انکار نشدنی است. احیای کشاورزی باید شامل شاخص‌های اجرایی مورد نیاز برای ارزیابی دستاوردهای آن باشد. با توجه به اهمیت این مبحث در مطالعه حاضر نیز به ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای بازسازی (احیای) کشاورزی در راستای تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان پرداخته شد.

در این مطالعه، بر اساس ادبیات و نظر کارشناسان ۷ راهبرد/عامل و ۲۱ شاخص با توجه به هدف پژوهش برای ارزیابی شاخص‌ها و راهبردهای احیاء و بازسازی کشاورزی شناسایی و کد گذاری و اولویت بندی شد. نتایج نشان داد که از بین هفت راهبرد، سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی، سیاست‌های حمایتی از کشاورزان، اصلاح و تغییر الگوی کشت، افزایش تولید محصولات کشاورزی، مدیریت منابع کشاورزی و توسعه کارآفرینی کشاورزی مهم‌ترین راهبردهای احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان می‌باشند که برای توسعه کشاورزی لازم است مورد توجه قرار گیرند. بر اساس نتایج هسته اصلی احیای کشاورزی در مناطق روستایی به ترتیب سه راهبرد سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، توسعه بازاریابی محصولات کشاورزی و پس از آن سیاست‌های حمایتی از فعالیت‌های کشاورزی مرتبط با زندگی روستایی است. نتایج تجربی نشان داد که از بین شاخص‌های احیای کشاورزی در مناطق روستایی استان لرستان ده شاخص مهم به ترتیب اولویت و به ترتیب اهمیت عبارتند: تامین و ارائه اعتبارات کشاورزی، سهولت دسترسی به تسهیلات بانکی بدون بهره، کاهش دست‌دالان و واسطه‌ها، بازاریابی محلی و یکپارچه در سطح استان و کشور، تضمین خرید محصولات، افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید، سرمایه‌گذاری خصوصی و دولتی، انتخاب ارقام مناسب از نظر اقلیم منطقه، گیاهانی مقاوم با کم‌آبی و خشکی و حمایت از طریق یارانه کشاورزی می‌باشند که برای توسعه کشاورزی محلی ضروری هستند.

با توجه به عوامل و شاخص‌های در نظر گرفته شده برای بررسی عوامل و شاخص‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی، این مطالعه چهار عامل اجتماعی، عامل انسانی، منابع محلی، برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی/امکانات و کمک مالی/مشاوره دولتی مورد بررسی قرار گرفت. اجرای روش عملکرد کیفیت در روستاهای استان لرستان نشان داد که به ترتیب عامل انسانی و شاخص‌های آن، کمک مالی/مشاوره دولتی و شاخص‌های آن، عامل اجتماعی و شاخص‌های اجتماعی،

منابع محلی و برنامه‌ریزی محیطی/امکانات و برنامه‌ریزی برای توسعه آبی روستاها و بخش کشاورزی مهم‌ترین عوامل و پیشران‌های مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی در استان لرستان می‌باشند و این عوامل مهم‌ترین پیش‌نیازهای تجدید حیات مناطق روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی می‌باشند. در واقع مهم‌ترین عوامل تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان مربوط به این عوامل بوده است. مجموع پانزده شاخص مورد نیاز تجدید حیات مناطق روستایی مرتبط با راهبردهای بازسازی کشاورزی از طریق مصاحبه با کارشناسان و استفاده از مدل گسترش کیفیت نشان داد که به ترتیب آموزش و مشاوره، سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی، توسعه رهبری محلی، توسعه زیرساخت‌ها، افزایش کارایی منابع کشاورزی و طبیعی، و مشارکت ساکنان مهم‌ترین پیش‌نیازهای تجدید حیات مناطق روستایی استان لرستان می‌باشند. به صورت کلی و بر اساس تفاسیر نتایج، به منظور تقویت اجرای احیای کشاورزی توجه به این عوامل و شاخص‌های کلیدی برای رسیدن به هدف احیای کشاورزی و تجدید حیات مناطق روستایی و بهتر کردن رفاه ساکنان روستایی لازم و ضروری است. همچنین نتایج در زمینه استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی لرستان با تاکید بر احیای بخش کشاورزی با توجه به الزامات کلیدی و شاخص‌های مورد به دست آمده نشان داد که آموزش نیروی انسانی متخصص روستایی/مدیریت و رهبری محلی، کمک مالی/سرمایه‌ای و مشاوره دولتی، عامل اجتماعی/تقویت مشارکت جامعه روستایی، استفاده بهینه از منابع محلی و برنامه‌ریزی بر اساس منابع محیطی/امکانات محلی مهم‌ترین استراتژی‌های اجرایی تجدید حیات مناطق روستایی لرستان با تاکید بر احیای بخش کشاورزی می‌باشند. ترکیب استراتژی‌های اجرایی و پیاده سازی آنها علاوه بر تجدید حیات و توسعه مناطق روستایی استان لرستان می‌تواند زمینه احیای کشاورزی و توسعه کشاورزی استان لرستان را فراهم آورد و انتظار می‌رود که این اقدامات اجرایی به طور موثر کشاورزی و توسعه روستایی به طور همزمان را احیاء کنند. به نوبه تجدید حیات نواحی روستایی می‌تواند توجیهی برای بهبود خدمات زیر بنایی و حتی روبنایی در نواحی روستایی باشد و از دیدگاه برنامه‌ریزی نیز تجدید حیات مناطق روستایی با تاکید بر بخش کشاورزی مهم‌ترین الگوی توسعه روستایی برای جوامع با منابع روستایی است. لذا بر اساس نتایج این مطالعه، سازمان‌های مرتبط با توسعه روستایی لازم است برای افزایش اثربخشی سیاست‌های توسعه روستایی و توسعه کشاورزی به این شاخص‌ها و استراتژی‌های بیان شده در این مطالعه توجه کنند. درک عوامل و استراتژی‌های کلیدی اثربخشی سیاست‌های توسعه روستایی به توسعه کشاورزی و ارتقاء و جوان سازی روستاها در آینده کمک می‌کنند. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود که محققان آینده شاخص‌های تجدید حیات را بر اساس کوتاه، متوسط و بلند مدت برای ارزیابی عملکرد احیاء و تجدید حیات روستایی و بررسی مسائل مربوط به اجرای آن در نظر بگیرند.

۶ منابع

- اسماعیل‌زاده پاداری، سیامک، حسینی، سید محمود، امیدی نجف‌آبادی، مریم، (۱۳۹۶)، بررسی نقش اعتبارات اعطایی بانک کشاورزی در توسعه روستایی: مطالعه موردی استان تهران. روستا و توسعه، سال بیستم، شماره ۱، صص ۱۴۷-۱۶۹.

- افراخته، حسن، (۱۳۹۱). اقتصاد فضا و توسعه روستایی (مورد: ناحیه شفت). اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال اول، شماره ۱، صص ۳۹-۵۴
- جشاری، سهیلا، مرادی، ابراهیم، (۱۳۹۸). تدوین راهبردهای توسعه اقتصاد کشاورزی نواحی روستایی استان سیستان و بلوچستان با رویکرد آینده‌پژوهی، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره ۲۶، صص ۵۱-۶۶.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، نشر قومس، چاپ چهارم.
- ریاحی وحید، عزیزی، سمیه، (۱۳۹۹). اثرات کشت زعفران بر اقتصاد بهره‌برداران در نواحی روستایی شهرستان تهران، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال نهم، شماره ۳۳، صص ۲۳۹-۲۵۴.
- شایان، حمید، بوذرجمهری، خدیجه، میرلطفی، محمودرضا، (۱۳۸۹). بررسی نقش کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: بخش میانکنگی سیستان)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۸ سال هشتم، شماره ۱۵، صص ۱۵۱-۱۷۱.
- صادقی، خدیجه، طولابی‌نژاد، مهرشاد، قنبری، سیروس، (۱۳۹۷). تحلیل اثرات کشت زعفران بر حس تعلق به مکان در بین خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: دهستان رشتخوار). مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال هشتم، شماره ۲۸، صص ۵۱-۶۶.
- عنابستانی، علی‌اکبر، طولابی‌نژاد، مهرشاد، (۱۳۹۷). ارزیابی و اولویت‌بندی موانع و چالش‌های بازاریابی محصولات کشاورزی با استفاده از فرآیند تحلیل شبکه‌ای فازی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان پلدختر). مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال هشتم، سال ۳۰، صص ۵۹-۷۸.
- کرانی، زهرا، شیرینی، نعمت‌اله، صالحی، لاله. (۱۳۹۳). نگرش کشاورزان استان کرمانشاه به عملیات حفاظت خاک، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال چهل و پنجم، شماره ۱، صص ۱۴۳-۱۵۴.
- کریم، محمدحسین، سردارشهرکی، علی، حسینی، سیدمهدی، (۱۳۹۷). موانع توسعه روستایی از دیدگاه کشاورزان شهرستان هیرمند. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هفتم، شماره ۲۳، صص ۱۴۹-۱۶۶.
- Bielski, S., Marks-Bielska, R., Zielińska-Chmielewska, A., Romaneckas, K., & Šarauskis, E. (2021). **Importance of agriculture in creating energy security-A case study of Poland**. *Energies*, Vol. 14, No. 9, pp. 1- 20.
  - Changjiang, T. A. O. (2019). **Development efficiency of leisure agriculture based on DEA model in the background of rural revitalization**. *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*, Vol. 67, No. 3, pp. 169-187.
  - Chen, J.C. (2011), **an empirical verification of rural planning index on the elementary planning of rural regeneration**, Ph. D. Dissertation, National Chung-Hsing University, Taiwan.
  - Dai, J. (2021). **Research on the Path of Promoting Rural Revitalization with Financial Technology**. *Journal of Frontiers of Society, Science and Technology*, Vol. 1, No. 2, pp. 4-7.
  - Gomiero, T., Pimentel, D., & Paoletti, M. G. (2011). **Is there a need for a more sustainable agriculture?**. *Critical reviews in plant sciences*, Vol. 30, No. 2, pp. 6-23.
  - Hernik, J., Noszczyk, T., & Rutkowska, A. (2019). **Towards a better understanding of the variables that influence renewable energy sources in eastern Poland**. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 241, No. 3, pp. 118- 123.
  - Jiang, D.B. and Peng, C. (2018). **Rural Decline in the Process of Urbanization: Causes and Governance: An Analysis of the Implementation Perspective of the Village Rejuvenation Strategy**. *Journal of Nanjing Audit University*, Vol. 16, No. 1, pp. 16-24.

- Kumar .D .P, Bhavani_ R. V and Swaminathan, M. S. (2014), **A Farming System Model to Leverage Agriculture for Nutritional Outcomes**, Agricultural Research, Vol. 3, No. 3, pp. 193-203.
- Li, S. (2021). **Research on the Path of Innovation of the Financial System from the Perspective of Rural Revitalisation**. Open Journal of Social Sciences, Vol. 9, No. 4, pp. 241-249.
- Lin, Y. (2019). **The Dilemma and Countermeasures of Rural Financial Development under the Strategy of Rural Rejuvenation**. World Scientific Research Journal, Vol. 5, No. 10, pp. 162-167.
- Marks-Bielska, R. (2020). **Ewolucja Rynku Ziemi Rolniczej w Polsce (Evolution of Agricultural Land Market in Poland)**; Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie: Olsztyn.
- Marks-Bielska, R. Bielski, S. (2013). **Wzrost roli rolnictwa w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego kraju (Increased role of agriculture in ensuring energy security of the country)**. Village and Agriculture, Vol. 4, No. 1, pp. 149- 160.
- Meijerink. G and Roza. P. (2007). **The role of agriculture in development: focusing on linkages beyond agriculture strategy and policy**.
- Mondal, B., Saha, R., & Samanta, A. (2020). **Post-Amphan management and rejuvenation of the ravaged betel (Piper betle) baroj in South Bengal**. Farming and Management, Vol. 5, No. 2, pp. 91-100.
- Parraguez-Vergara, E., Contreras, B., Clavijo, N., Villegas, V., Paucar, N., & Ther, F. (2018). **Does indigenous and campesino traditional agriculture have anything to contribute to food sovereignty in Latin America? Evidence from Chile, Peru, Ecuador, Colombia, Guatemala and Mexico**. International Journal of Agricultural Sustainability, Vol. 16, No. 4-5, pp. 326-341.
- Rodela, R. (2010), **A bottom-up rural rejuvenation initiative: A social Learning analytical perspective**, European IFSA Symposium, Vol. 9, No. 3, pp. 4-7.
- Rybina, M. N., & Isaenko, V. O. (2021). **The Place of Revitalization Processes in the Implementation of the Spatial Development Strategy of the Russian Federation**. In Complex Systems: Innovation and Sustainability in the Digital Age (pp. 143-149). Springer, Cham.
- Schillo, R. S., Isabelle, D. A., and Shakiba, A. (2017). **Linking advanced biofuels policies with stakeholder interests: A method building on Quality Function Deployment**. Energy Policy, Vol. 100, No. 3, pp. 126-137.
- Shuang, R., & Liang, Z. (2019). **Study on Model of the Rural vitalization from the Perspective of New Farmers in China**. IETI Transactions on Social Sciences and Humanities, Vol. 5, No. 1, pp. 88-96.
- Standar, A., Kozera, A., & Satofa, Ł. (2021). **The Importance of Local Investments Co-Financed by the European Union in the Field of Renewable Energy Sources in Rural Areas of Poland**. Energies, Vol. 14, No. 2, pp. 450- 470.
- Stockdale, A. (2006), **Migration: Pre-requisite for rural economic Rejuvenation**, Journal of Rural Studies, Vol. 22, No. 1, pp. 354-366.
- Sun, L. (2018). **The Exploration and Promotion of the Revitalization Strategy of Rural Areas in Hainan Province**. 2018 4th International Conference on Social Sciences, Modern Management and Economics (SSMME 2018) Published by CSP © 2018 the Authors 87.
- Vadivelu, A. Kiran, B. R. (2013). **Problems and Prospects of Agricultural Marketing in India: an Overview**, International Journal of Agricultural and Food Science, Vol. 3, No. 3, pp. 108-118.
- Wang, H., & Zhuo, Y. (2018). **The necessary way for the development of China's rural areas in the new era-rural revitalization strategy**. Open Journal of Social Sciences, Vol. 6, No. 6, pp. 97-106.

- Weiss, M., Jacob, F., & Duveiller, G. (2020). **Remote sensing for agricultural applications: A meta-review**. *Remote Sensing of Environment*, Vol. 236, No. 1, pp. 111-122.
- Xiaoshuang, M. (2019). **The Road of Urban-Rural Integration Development under the Rural Revitalization Strategy**. *International Journal of*, Vol. 4, No. 4, pp. 181-185.
- Yang Yuting, He Jianjia. A. (2018). **study on the development path evolution of rural tourism resources in the context of the Rural Renewal Strategy-Based on the perspective of evolutionary [J]**, *the enterprise economy*, Vol. 2, No. 1, pp. 24 - 30.
- Yang, J., Yang, R., Chen, M. H., Su, C. H. J., Zhi, Y., & Xi, J. (2021). **Effects of rural revitalization on rural tourism**. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, Vol. 47, No. 1, pp. 35-45.
- Yanting, L. U., Shenghai, Y. E., Guofu, Z. H. U., Liehong, W. U., Huasheng, Y. U., Rongrong, Z. H. A. I., ... & Xiaoming, Z. H. A. N. G. (2020). **Modes and Approaches of Promoting Rural Rejuvenation through the Integration of Industry-Universities-Research Institutions**. *Asian Agricultural Research*, Vol. 12, No. 1, pp. 20-23.
- Zavadskas, E. K., and Antucheviciene J. (2007), **Multiple criteria Evaluation of rural building's regeneration alternatives**, *Building and Environment*, Vol. 42, No. 1, pp. 436-451.
- Zografos, C. (2007), **Rurality discourses and the role of the social Enterprise in regenerating rural Scotland**, *Journal of Rural Studies*, Vol. 23, No. 1, pp. 38-51.